

TÁRCZA.

MAGYAR KULTÚRTÖRTÉNETI TERVEZGETÉS AZ ATLANTI-ÓCZEÁNON.

A »Martha Washington« fedélzetén, 1912 máj. 14-én.

A nemzeti kultúra jelentékeny érdekeiért folytatott küzdelemben vett sebek gyógyulását az óceán síkjain, — csüggedő lelkem föl-
élesztését a magán áldozatkészségnek csodálatot keltő kulturái
alkotásai között, az újvilág fővárosában keresem.

Azonban a latin költő mélyértelmű mondása, hogy »a sötét gond
a száguldó lovaszt nyergében ülve kíséri«, — a 7500 lóerővel haladó
hajó utasára is alkalmazható. Ettől a sötét gondtól csak rokon
gondolatkörben szabadulhatok.

A mikor le kellett mondanom aggkorom eszményéről, hogy az
örök városban a tudomány és művészet magyar munkásainak én
nyujtsak otthont, életemben én gondoskodjam szükségleteikről,
holtom után alapítványaimmal részt vegyek munkásságukban :
ifjukorom legelső eszményéhez tértem vissza.

Tizenhat esztendőskoromban (1859.), történeti tanulmányokkal
foglalkozva szabad óráimban, figyelmemet megragadta az Akadémia
pályakérdése, mely a magyar nemzet műveltségi állásának a vezérek
korában vázlatát kívánta. Kísérletet tettem a föladat megoldására.
Szerencsés véletlen úgy hozta magával, hogy gyenge dolgozatommal
csak egy még gyengébb versenyezett a száz aranyért, melyet én nyertem
el, azzal az értékes megokolással, hogy a sok kifogás alá eső munká-
ban szerzője »történetírói hivatást árul el«.

Az a szándék, hogy ezért hálám adóját lerőjäm és a magyar
kultúrtörténet ellen intézett merényletemért elégtételt nyujtsak,
helyet foglalt azon okok között, melyek arra készítették, hogy a mikor
vagyonom és jövedelmem nagy részét a Szent-István-Társulatnak
ajánlottam föl, a kitűzött tudományos föladatok sorozatában leg-
első helyre Magyarország középkori kultúr-történetének megíratását
állítottam.

Azt hiszem, hogy kötelességemnek eleget teszek, ha a munkának a tárgyhoz méltó megíratására és fényes kiállítására szükséges költség fedezéséről gondoskodom. Az óceánon ambícióm megnőtt. Lelkemen erőt vett az a vágy, hogy a munka létesítésének szellemi részében közreműködjem.

Igy született meg itt programja, mely, irodalmi segédeszközök felhasználása nélkül, »fejből« készülvén, sokféle módosításra és kiegészítésre szorúl, de talán már ezen »embryo«-jában is szélesebb körök érdeklődését kívánja fölkelteni. A tervezett mű ugyanis egyes részeinek megírásában a legkiválóbb szakférfiak közreműködésére számít. A következő névsor összeállításában gyönyörködöm: Áldassy Antal, gr. Andrassy Gyula, gr. Apponyi Albert, Angyal Dávid, Békefy Remig, Beöthy Zsolt, Berzeviczy Albert, Csánki Dezső, Erdélyi László, Fejérpataky László, b. Forster Gyula, Hampel József, Hanny Ferencz, Hegedüs István, Karácsonyi János, Kollányi Ferencz, Lukcsics József, Ortvyar Tivadar, Radisics Jenő, Réthy László, Szabó Jenő, T. Szabó Pál, Szilády Áron, ifj. Szinnyey József, Takács Sándor, Thallóczy Lajos, Timon Ákos, Varga Damián, Wlassics Gyula. A mű ugyanis, intentióm szerint, arra van hivatva, hogy német és francia fordításban a magyar kultúra dicsőséges multjának az egész művelt világ színe előtt hírnökévé és emlékévé váljék.

*

Arra nézve nem merülhet fel kétség, hogy minta, chablon a külföldi történeti irodalomban nem található. A magyar állam és a magyar nemzet viszonyai egészen különleges kultúrai fejlődést idéztek elő, melynek párját egyebütt hiába keresnők.

Az első kérdés, a mely fölmerül, az: mi a tervezett munka feladata? Eldöntésétől függ a tartalom meghatározása. Háromféle lehet a föladat, aszerint, a mint *a*) a magyar birodalom, *b*) vagy a magyar nemzet, *c*) vagy a magyar faj kultúrtörténetét kívánjuk ismertetni.

Az első olyan tág, hogy megoldása egy könyvben lehetetlen. Ha mindazon országoknak és népfajoknak, melyek a középkor folyamán Szent István koronáját uralták, kultúráját, akár összefoglalva, akár egymás után helyezve, tárgyalni megkísérlenők, eljárásunk a tudományos módszer kellékeit nélkülöznék.

Viszont a harmadik helyen jelezett föladat olyan szűk határokat szabna, hogy ezért megoldása leküzdhetetlen nehézségekbe ütközne. A magyar fajnak akár politikai, akár kultúrai tevékenységét a középkor folyamán külön feltüntetni nem lehetséges. Árpád hódító népétől a meghódított és később bevándorolt népeket különválasztani nem tudjuk. Ezeknek kiemelkedő egyéniségeit és névtelen tömegeit, melyeket a magyar faj az államszervezés és a kultúra terén munka-

társaivá fogadott el, a történeti méltatás köréből kizárni képtelenség volna. Ilyen volna például az az eljárás, ha Hunyadi Jánost a magyar nemzet hadi dicsőségének, Vitéz Jánost a kulturái fénynek sphaerájából kizárná azért, mert őseik nem voltak fajmagyarok.

A magyar állam megalapításával egyidejűleg alakul az a magyar nemzet, a melyben, fajbéli származásuktól függetlenül, hódítókat, meghódoltakat és bevándorlókat, a czélok és érdekek, a jogok és kötelességek közössége, a csatatereken együtt ontott vér és a közös munka verejtéke elválaszthatatlanul összeforrasztottak.

A magyar nemzetnek a mint van egyetemes, egységes politikai és egyházi története, szintűgy van egységes, egyetemes kultúrtörténete is, melynek előadására vállalkozik a tervezett mű.

Ezen megállapítás után felmerül a másik kérdés : a nemzeti kultúra milyen tényeivel fogjuk kitölteni a kultúrtörténet keretét ? Ebbe be lehetne vonni a köztörténet minden tényét, mert köztük egy sincs, a mely bizonyos tekintetben kulturái fejleményeknek szülőtte is, szülője is nem volna ; a mi nemcsak a politikai élet mozzanatairól, hanem még a háborúkról és békekötésekről is áll.

Erre az álláspontra nem helyezkedünk. Mivel azonban a művelődés, az erkölcsi érzék és a vagyonság fejlődésével felhalmozódó szellemi erők a nemzet politikai irányításában, egyházi, közjogi, honvédelmi és magánjogi intézményeinek megalkotásában érvényesülnek : a politikai, vallási, diplomatai, jogi és hadi viszonyoknak körvonalokban olyan jellemrajzait kell adni, a melyek a kulturái állapotok és irányzatok hű tükörét nyújtják.

Chronologiai kiinduló pont gyanánt Szent István uralkodását fogadjuk el. Mindazáltal a keresztény magyar nemzeti kultúra megértése és értékelése czéljából tájékoztatni kell az olvasót arra nézve, hogy a hódító magyar faj :

- a) ázsiai hazájából milyen kultúrát hozott magával, —
- b) a mai hazában milyen kultúrát talált
- c) s ez a két kultúra miképpen hatott egymásra.

Ezen bevezetés után a magyar nemzet középkori kultúrtörténete a következő részekből fog állani :

I. *A nemzeti politika új iránya.*

A magyar nemzet helyzete és hivatása az európai államrendszerben. Fennmaradásának föltételei. A kereszténység és a nyugati műveltség gyorsan és könnyen kivívott diadala. Szent István műve. Intelmei-könyvéből, törvényeiből és alapítóokleveleiből kultúrpolitikájának jellemzése. Róma és Bizancz, a német császárság és a szláv elemek befolyásának ellensúlyozása. A küzdelem a pogányság ellen Szent István utódai alatt. Az ósvallás fennmaradt nyomai a nyelvben és hagyományban.

Az államfönntartó érdekek és a nemzeti függetlenség igényeinek összeütközéséből származó kilencszázados tragikum kezdete. A német és görög császárok kísérletei fönnhatóságuk megalapítására. Házassági és diplomatai összeköttetések az Árpádház és a külföldi dynastiák között.

Melléktartományok szerzése. Német telepítések Erdélyben és a Szepességben. Magyarország részvétele a keresztes hadjáratokban.

A keresztény kultúra válságai a tatárok betörése és a kúnok elhatalmasodása idején. A magyar nemzet és a nyugati kultúra frigyének megmentése érdekében a pápaság erőfeszítései, a Habsburgi Rudolfal kötött szövetségnek, a francia és német uralkodóházaknak hatása. Magyarország szerepe a nyugateurópai politikában és a törökök elleni küzdelemben.

Az idegenek vezetése alatt megkezdett művet a Hunyadi Mátyás által visszaállított nemzeti királyság dicsőségesen betetőzi.

II. Az egyház.

A magyarországi katolikus egyház szervezése. A viszony Rómához. A királyi kegyúri jog. Szerzetesrendek. Egyházi lovagrendek. Női szerzetek. Szent Margit legendájából a margitszigeti kolostori élet kultúrtörténeti rajza.

Egyházi javak és tizedek. Az adománylevelekben megnyilatkozó vallásos érzés és felfogás.

A b. Szűz kultusza. Magyarországi szentek. Ezeknek és kapistranói János sirjánál történt csodatételeknek kultúrtörténeti ismertetése. Ereklék szerzése. Alamizsnás Szent János testének megszerzése Mátyás által.

Magyarországban az egyházi szertartásokban és a szentségek kiszolgáltatásában meghonosodott sajátosságok. Szertartásos könyvek. Naptárak. Időszámítás az oklevelekben.

Egyházi büntetések. Inquisitio.

Magyarországi egyházi zsinatok végzéseinak kultúrbörténeti vonatkozásai. Magyarországi főpapok az egyetemes zsinatokon. Magyar bibornokok.

Magyarország állásfoglalása az egyházi szakadások idején. Pápai követek. Pápai adók kivetése és behajtása. Magyar követek Rómában és Avignonban.

Idegen származású főpapok Magyarországon. Magyarországi javadalmakat élvező római főpapok.

A Szent István által külföldön alapított zarándokházak. Zarándoklatok Jeruzsálemben, Rómában, Compostellában, Aachenben stb.

Görög egyház. Eretnekségek. Hussiták. Zsidók.

III. *Iskolák.*

Magyarországi főiskolák, székesegyházi, monostori, plébániai és városi iskolák. Nőnevelés.

Magyarországi tanulók külföldön. Magyar »nátíók« a külföldi egyetemeken.

Magyarországban fennmaradt tankönyvek.

IV. *Könyv- és levéltárak, nyomda és könyvkereskedés.*

Királyi, főpapi, káptalani és monostori könyvtárak. A Corvina. Magyarországi scriptorok. Külföldön megrendelt és vásárolt kéziratok.

Levéltárak.

A budai nyomda.

Magyar nyomdászok külföldön.

Állítólag elvesztett magyar nyomtatványok.

Magyar könyvkiadók és más megrendelők által külföldön nyomtatott könyvek.

Papir- és hártagyártás.

V. *Magyar nyelv és irodalom.*

Magyar nyelvemlékeink chronologiai sorozata. Irodalmi és nyelvtani méltatásuk. Oklevelekben előforduló magyar szók.

Idegen elemek a középkori magyar nyelvben. A magyar nyelv használata az udvarnál, az egyházban és a közéletben.

VI. *Latin nyelv és irodalom.*

Magyarországi írók latin munkái tudományszakok szerint csoportosítva és ismertetve.

A középkori oklevelek latinsága. Sajátos magyar származású kifejezések. A magyar diplomatica sajátosságai. Oklevélhamisítók. A humanismus Magyarországon. Latin költészet. Politikai szónoklat. Irodalmi levelezés.

Magyarországi maecenások. Udvaruknál külföldi írók. Nekik dedikált munkák. Hozzájuk írt levelek. Róluk szóló magasztaló iratok.

Magyarország méltatása a középkori irodalomban.

VII. *Német, horvát, tót, ruthén, oláh* nyelvek használata és fennmaradt nyelvemlékeik Magyarországon.

VIII. *Művészet és ipar.*

1. Építészet. Templomok. Kolostorok. Királyi paloták. Főpapok s világi urak palotái. Várak. Városi építkezések.

2. Szobrászat. Egyházi szobrok és faragványok. Síremlékek. Paloták szobrászati dísze.

3. Festészet. Falfestmények. Oltárképek. Üvegfestészet. Codexek magyarországi származású miniature-jei. Czimerlevelek.

4. Ötvösség. Egyházi műtárgyak. Koronázási kincsek. Profán edények. Ékszerek.

5. Magyar művészek külföldön. Külföldi művészek Magyarországban. Magyarországi műpártolók és megrendeléseik külföldön.

6. Zene. (Czigányok.) Ének. Népdal. Színjátékok. Passiojátékok.

7. Pecsétvésés.

8. Pénzverés. Oroszország felhívása Mátyáshoz.

9. Harangöntés.

10. Fegyverkészítés.

11. Himzés. Szent István palástja. Egyházi öltönyök dísze.

12. Különféle iparágak művelése. Czéhek.

13. Érc- és sóbányászat.

IX. *Mezőgazdaság.*

Erdők irtása. Szerzetesek tevékenysége. Német telepesek munkája. Gazdasági termények. Serfőzés.

Szőlők telepítése és művelése. A magyar bor.

Gyümölcsfák az oklevelekben. Kertészet.

Állattenyésztés.

Halászat. Halastavak létesítése.

Erdészet. Vadászat.

X. *Kereskedés és közlekedés.*

Vásárok. Vámok. Révek. Kereskedelmi kiváltságok és megállapodások a béke- és szövetség-okiratokban.

Bevitel. Kivitel. Tengeri kereskedés.

Magyarországi kereskedők külföldön, külföldiek Magyarországbán.

Hitelviszonyok.

Utak. A római útrendszer maradványai.

Hajózás.

Posta.

XI. *Humanitárius és közegészségügyi intézmények.*

A kolostorok ezirányú tevékenysége. Kórházak. Szegényházak. Orvosok. Gyógyszerek. Gyógyítási eljárások. Ragályos betegségek dúlásai.

Gyógyfürdőhelyek. Várasi fürdők.

XII. *Közbiztonság és közerkölcsiség.*

Rablók. Tolvajok. Hatalmaskodások. Kihágások. Erkölctelen vétségek.

XIII. *Alkotmány.*

A vezérek korából eredő szabadság hagyományai a rendi állam alkotmányos szervezésében. Különbözése az európai szárazföldi rendi államoktól. A fejlődés rokonsága Magyarországon és Angliában.

A király. Választási és örökösödési jog. Koronázás. A rendek souverainitása. A szent korona tana. A királyi hatalom és a nemzeti szabadságok közötti ellentétek. Forradalmak, merényletek. Az aranybulla. Az 1440—53. évi interregnum.

Országgyűlések. Országos méltóságok. Királyi tanács és cancellaria. Vármegyék. Városok.

Közjövödelmek. Adók.

XIV. *Igazságszolgáltatás.*

Törvények. Bírák. Földesúri joghatóság.

A római, kánoni és germán jogrendszerek befolyása.

Istenítéletek. Törvényszéki párbajok.

Perjog. Ügyvédek. Hiteles helyek.

Pápai és császári közjegyzők.

Büntetőjog.

XV. *Hadügy.*

Európai befolyások a magyar hadszervezetre és hadviselésre.

Királyi sereg. A zászlósurak, főpapok, nemesek honvédelmi kötelességei. A sereg élelmezése.

Fegyverek. Ostromgépek.

A várrendszer. Határvédelem.

Hajóhad. Naszádosok.

XVI. *Királyi udvartartás.*

Székhelyek. Paloták. Vadászkastélyok. Udvari személyzet.

Ünnepélyek. Tornák. Sárkányrend.

A királyné. A királyi család tagjai.

XVII. *A világi társadalom tagolása.*

Ősnemzetségek. Külföldről jött családalapítók. A főrendek osztályának kialakulása. A nemesség. Egyházi nemesek. A nemes nők jogi állása. Polgárság. Jobbágypok. Rabszolgák.

A köznép lelki világa, költészete, mondái, meséi, előítéletei, babonái, kuruzsolásai. Háziipar. Ruházat.

FRANKÓI VILMOS.